

הכרה וצדק לקורבנות האלימות המינית ב-7 באוקטובר: אתגרים אסטרטגיים ומשפטיים

עו"ד אל"ם (מיל') שרון זגגי פנחס, 2024 | שנה ל-7 באוקטובר

"לדמעות שלך יש פה
והן רוצות לצעוק
לדמעות שלך יש פה,
הן לא רוצות לשתוק..."

...אני כאן לידך, גוזל פצוע,
את מה שלא תאמרי אני אשמע
אני איתך זועקת ודורשת
את עלבונך ואת הנקמה"

"לדמעות יש פה" / סמדר שיר

אזהרת טריגר: המאמר כולל תכנים קשים לקריאה.

מתקפת שבעה באוקטובר - רקע

בשעה שש וחצי בבוקר, שבעה באוקטובר 2023, השתנו לעד דפי ההיסטוריה של מדינת ישראל. בשעה זו בקירוב, בחסותה של מתקפת טילים רחבת היקף, פלשו מיליציות חמושות של ארגון החמאס, שאליהן הצטרפו ארגונים חמושים נוספים ולאחר מכן גם אזרחים, חמושים ובלתי חמושים, לדרומה של מדינת ישראל באמצעות פריצת גדר המערכת.¹ כ-1200 איש נרצחו, רבים נפצעו, 253 איש נחטפו על ידי הפורעים ונלקחו לעזה. בין הנפגעים - גברים ונשים, ילדים וקשישים.² על פי נתונים לא רשמיים שפורסמו לאחרונה, חדרו לישראל באותו היום כ-6000 עזתים, מתוכם 3,800 מחבלי נוחבה; ו-4300 רקטות נורו באותו היום.³

בדו"ח ועדת הבדיקה של תת מזכ"ל האו"ם, פראמילה פאטן, שעסק באלימות המינית בשבעה באוקטובר, נקבע כי נראה שהמורכבות ודרכי הפעולה של התקיפות מדגימות רמה משמעותית של תכנון, תיאום והקדמה מפורטת.⁴

מרגע שחלחלה ההבנה כי מה שקורה הינו בהיקף ובממדים שאיש לא הכיר קודם לכן במדינת ישראל, עלו וצפו החששות כי כחלק מהמתקפה ובחסות ההמון, בוצעו גם פשעים של אלימות מינית כלפי אוכלוסייה

1 | המידע מתבסס על נתונים שונים שפורסמו בציבור, וכן על ממצאי ועדת הבדיקה של תת מזכ"ל האו"ם פרמילה פאטן - Mission report, Official visit of the Office of the SRSG-SVC to Israel and the occupied West Bank, 29 January, עמ' 11 לדו"ח.

2 | ראו למשל נתונים בדו"ח תת מזכ"ל האו"ם דלעיל, בפסקה 6, עמ' 3, כן ראו נתונים מאתר ה-
/INSS - <https://www.inss.org.il/he/publication/war-data>

3 | פרסום של עמרי מניב מיום 31.8.24 - <https://x.com/omrimaniv/status/1829935515413487960>

4 | Mission report, Official visit of the Office of the SRSG-SVC to Israel and the occupied West Bank, 29 January, עמ' 11 לדו"ח, סעיף 40.

אזרחית ואף כלפי חיילות וחיילים. התופעות של אלימות מינית כחלק מסכסוך או קונפליקט (CRSV)⁵ מוכרת בעולם בזירות אחרות, ובזמנים אחרים. כך למשל מעשי האונס והחטיפה של נשים יזידיות על ידי דאע"ש במהלך טבח דאע"ש בעם היזידי, עינויים מיניים שביצעו מיליציות ההוטו בנשות הטוטסי ברואנדה ומקרים נוספים.⁶

פשעי האלימות המינית בחסות המתקפה

בישראל, כל אסטרטגיית הטיפול באירועים של אלימות מינית - עד כמה שניתן לומר כי אסטרטגיה כזו קיימת - הוכונה כמעט תמיד לספּרה הפלילית ה"מסורתית". נדמה כי איש לא האמין שתופעות מעין CRSV עשויות להתרחש בישראל. זאת עד לבוקרו של שבעה באוקטובר.

כשעלה השחר על הימים שאחרי אותו יום נורא וערפל הקרב החל להתפוגג מעט, התברר שהחששות הכבדים התממשו וכי כל תסריטי האימים אכן קרמו עור וגידים. בימים ובחודשים שחלפו מאז שבעה באוקטובר החלה התמונה להתבהר, זאת גם אם חלקי הפאזל הרבים והשונים עדיין נאספים וסביר להניח שיוסיפו לצוף ולהצטבר גם בעוד חודשים ואפילו שנים.

עד כה נאספו וממשיכות להצטבר אינדיקציות וראיות, ובהן עדויות, תמונות וסרטונים, להתרחשותם של אירועי אלימות מינית, במשרעת רחבה של מעשים, בהם אינוס, אינוס קבוצתי, התעללות מינית, כריתת איברים ופגיעות מיניות נוספות. המעשים בוצעו כלפי נשים וגברים, באמצעות שימוש בכוח, בנשק, באלימות, באכזריות.⁷

בדו"ח הרשמי שפרסמה תת מזכ"ל האו"ם, אשר עם צוות מומחים ל-CRSV ערכה ביקור בישראל וקיימה בדיקה מקיפה בנושא, היא קבעה במפורש כי קיים יסוד סביר לכך שבמהלך מתקפת שבעה באוקטובר התרחשו אירועים של אלימות מינית בעוטף עזה, ובכלל זה אירועים של אונס ואונס קבוצתי, במספר זירות. בסיכומה בעניין זה, ציינה תת מזכ"ל האו"ם, בין היתר, כי במספר זירות אותרו גופות של נשים שהיו מעורטלות לחלוטין, או למחצה (מהמותן ומטה), כפותות ויריות. בכל הנוגע לחטופות ולחטופים, קבעה תת מזכ"ל האו"ם, כי קיימות ראיות ברורות ומשכנעות שחטופות וחטופים נפגעו מאלימות מינית באופנים שונים בהם אונס, עינויים והתאכזרות מיניים, ויחס בלתי אנושי, משפיל, אכזרי בעל אופי מיני; וכן בי יש יסוד סביר להניח כי התעללות זו עדיין נמשכת.⁸ בדו"ח נוסף שפורסם בנושא על ידי ה-Commission of Inquiry (COI)⁹, נקבע, בין היתר, כי בוצעו מעשי אלימות מינית בשש זירות שונות, בהן פסטיבל נובה, כביש 232, בסיס נחל עוז וקיבוצים שונים, תוך שהועדה מצביעה על דפוסים המעידים על אלימות מינית.¹⁰

5 | Conflict Related Sexual Violence

6 | ראו למשל, פרק 5 ל- https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/17-08887_HB_Gender_Criminal_Justice_E_ebook.pdf

7 | המידע מתבסס על עבודה המתבצעת על ידי פרויקט דינה, שבו חברה כותבת המאמר, ודו"ח בעניין זה אמור להתפרסם לקראת יום השנה של ה-7 באוקטובר.

8 | Mission Report Official visit of the Office of the SRSO-SVC to Israel and the occupied West Bank, 29 January 2024, ראו למשל סעיפים 84-85, 12 לדו"ח.

9 | Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and Israel, June 2024

10 | ראו למשל, דו"ח ה-COI דלעיל: בפסקאות 77, 94 ו-90. יצוין, כי קיימת ביקורת על ממצאים אחרים המופיעים בדו"ח ונוגעים לטענות נגד ישראל. לצד זאת, בכל הנוגע לפשעי האלימות של חמאס, היקפם וייחוסם, הדו"ח מרחיב אפילו יותר מזה של תת מזכ"ל האו"ם פאטן, ויש בו קביעות חשובות.

מעבר לדו"חות האמורים, מצטברות העדויות והאינדיקציות בשורה של מישורים - בחקירת המשטרה שנפתחה אחרי שבעה באוקטובר ומבוצעת על ידי יחידת לה"ב 433, בפרסומים ובראיונות בתקשורת ובמדיה חברתית, ביוזמות של תיעוד וארכוב שקמו לאחר שבעה באוקטובר, ביצירות תיעודיות ובדו"חות שונים של גופים שפורסמו לאורך השנה שחלפה מאז פרוץ המלחמה, בראשם הדו"ח מטעמה של תת מזכ"ל האו"ם, פאטן, ודו"ח ה-COI הנזכרים לעיל.

שינוי פרדיגמתי נדרש המתחייב ממאפייני התופעה

העובדה כי הראיות מצטברות בשורה של פלטפורמות, נוסף על זו של החקירה הפלילית, וכי מידע רב מתפרסם ברבים ומוצג בפורומים בין לאומיים ובמסגרת שיתופי פעולה, מדגימה היטב את חריגות המצב וייחודיות מאפייניו. חקירות "מסורתיות" מתנהלות כגורם יחיד בתוך מרחב תחום וברור, כשאינטרסים ראשונים במעלה הם שמירת המידע וצרכיה של החקירה. בישראל שלאחר שבעה באוקטובר מרחב האינטרסים הלאומיים הוא כה משמעותי וגדול, כך שנדרשת חשיבה מחדש על האופן שבו נכון וראוי לייצר את האיזונים שבין כלל האינטרסים. די אם נזכיר, לצד האינטרסים של מיצוי החקירה, את החשיבות בהשגת הכרה בין לאומית לאשר התרחש, ביצירת הנרטיב הלאומי ובשימור התיעוד ההיסטורי, וכמובן, בדאגה לצרכיהם של הנפגעים והנפגעות במגוון של מישורים.

לכל העוסקים בתחום האלימות המינית ברור מאליו כי המידע שהצטבר עד עתה הוא רק קצה הקרחון. הטראומה שחוו הנפגעות והנפגעים ואשר תוסיף ללוותם עוד זמן רב, מטילה צל כבד על יכולתם לשתף אחרים במידע, בין אם במסגרת החקירה ובין אם מחוץ לה. לכך יש להוסיף גם תופעות של בושה והדחקה המקשות על השיתוף. אגב, שבעה לאוקטובר הוא דוגמא חריגה לכך שאף עדי ראייה או שמיעה למעשים הם נפגעי טראומה בעצמם, גם אם לא נפגעו פיזית כתוצאה מהמעשה עצמו. הניסיון מלמד כי ככל שיחלוף זמן, יהיו יותר ויותר שורדים ועדים שיהיו מוכנים לשתף במה שאירע ביום הנורא הזה.

הנה כי כן, המציאות החדשה שנולדה אחרי שבעה באוקטובר, בהקשרם של פשעי האלימות המינית, הביאה איתה תופעות והיבטים שמעולם לא פגשנו ואשר גם לא העלינו על הדעת שניאלץ להכיר. באופן טבעי, כל "ארגזי הכלים" וההסדרים שהיו קיימים עד לאותו היום, מכילים בהתאם לתופעות האנושיות והחברתיות שהיו מוכרות עד לאותו המועד. מובן כי אינם מתאימים להיקף ולעוצמה של מה שאירע, ויכולתם להתמודד עם ההיבטים והמאפיינים השונים שנובעים מפשעי האלימות המינית הינה מוקשית. פועל יוצא מכך, שכדי להתמודד ולטפל באופן ראוי ונכון בדברים - אנחנו חייבים לדבר על שינוי ממשי של פרדיגמות ביחס לנושא.

עוצמת פשעי שבעה באוקטובר, מימדיהם והשלכותיהם, והמציאות החדשה שלתוכה הושלכנו באחת, מחייבים בנייה של אסטרטגיה לאומית להתמודדות עם כל מה שקרה באותו היום. הדברים מתחייבים במיוחד בנושא פשעי האלימות המינית, שאין להם כל תקדים במדינת ישראל. קצרה יריעתו של מסמך זה מלתאר באופן מלא ומקיף את שינוי המציאות, היבטיה ואת השינוי הפרדיגמתי הנדרש. עם זאת, אנסה לעמוד על דברים מרכזיים שמחייבים רקימתה של חשיבה חדשה. חשיבה זו יכולה להישען על יסודות שהכרנו בעבר, אולם היא מחייבת בנייה של אדנים חדשים, שיאפשרו את דרך ההתמודדות עימה.

מהו CRSV?

אבן הראשה לדברים הינה השאלה, מהם בעצם אותם מעשי אלימות מינית שאליהם אנחנו מתייחסים? לעתים נדמה כי הציבור הרחב טועה לסבור, כי בדברנו על אלימות מינית, הכוונה היא למעשים של אונס או "מעשים מגונים" המוכרים לרוב הציבור מתוך ספר החוקים ומהעיסוק הציבורי והתקשורתי בנושא.

ואולם, למעשה, בדברנו על - CRSV כפי שהתרחשו בשבעה באוקטובר, אנו מתייחסים לסוגים שונים של מעשים, שהיקפם ומאפייניהם שונים מן האלימות המינית ה"מוכרת" לציבור. גם תכלית המעשים ומאפייניהם שונים מאלה של האלימות המינית ה"מוכרת". המעשים המהווים את קשת המעשים הינם רחבים בהרבה מן המסגרת ה"מדינתית" המוכרת לנו. לא מדובר "רק" באונס או מעשים מגונים, אלא גם במעשים שמכוונים לפגוע גם בזהות המינית והמגדרית של הנפגע. במסגרת הזו מוכרים גם מעשים של צפייה בגוף עירום, גילוח שיער הגוף, נישואים כפויים, וכן מעשים הנעשים בבני אדם אשר אינם בין החיים.¹¹

אלימות מינית שהינה חלק בקונפליקט או בסכסוך, אינה נעשית לשם המטרה המאפיינת את העבירה הפלילית בלבד, אלא משמשת ככלי בסכסוך. מדובר למעשה בסוג של טרור, העושה שימוש באוכלוסייה, בעיקר ילדים ונשים, הנחשבים אוכלוסייה חלשה, ככלי נשק זמין וקל. בעוד שהאלימות המינית ה"מוכרת" מכוונת לפגוע באוטונומיה של הנפגעת, תכליתה של האלימות המינית מסוג CRSV, נועדה גם לפגיעה באוטונומיה של הקהילה, בזכותה להתקיים ולשרוד, זאת מעבר לפגיעה המיידית באוטונומיה של הנפגעת. לכן נמצא פעמים רבות שפשעי האלימות המינית מבוצעים בפומבי.¹²

כל אלה מציבים אתגרים והתמודדויות שלא הכרנו, בהיקף נרחב. הן במישור הפרט והן במישור הלאומי. כך בהיבטים של רווחה; כך במישור המשפטי; כך במישור הבטחוני; כך במישור יחסי החוץ של מדינת ישראל וכך גם בהיבטים נוספים אחרים.

מדוע מתחייבת יצירתה של אסטרטגיה לאומית הממוקדת בנושא

על מנת לאפשר את ההתמודדות עם האתגר העצום, נדרשת בנייתה של אסטרטגיה לאומית הממוקדת בפשעי האלימות המינית. חשוב שזו תיעשה לאחר חשיבה ותהיה אחידה, מתוכללת ומתואמת עם כל הגופים.

בדו"ח שפרסמה תת מזכ"ל האו"ם פאטן, היא מציינת כי אירועי האלימות המינית של שבעה באוקטובר העמידו את הרשויות בפני אתגרים רבים, ובהם האתגר של תיאום ושיתוף מידע בין סוכנויות ממשלתיות.¹³ דברים אלה מלמדים כי היעד הראשון להתמודדות לאומית נכונה עם פשעי האלימות המינית חייב להיות הקמתו של גוף לאומי, שייגבש את האסטרטגיה ויהיה גורם מתכלל בין הסוכנויות השונות, מדינתיות וחברתיות. גוף זה יהיה אחראי לאסוף את כל המידע הרלוונטי מכל הארגונים ובשיתוף עימם למפות את כלל התחומים, השאלות המתעוררות, הצרכים והאתגרים. לאחר מכן, יידרש הגוף הלאומי לייצר דרכי התמודדות תוך קביעת עקרונות ברורים ומסודרים.

11 | ראו למשל מאמרה של Fionnuala Ni Aolain: Rethinking the Concept of Harm and Legal Categorizations of Sexual Violence During War, Theoretical Inquiries in Law 1.2 (2000)

12 | ראו למשל, פרק 5 ל- https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/17-08887_HB_Gender_Criminal_Justice_Ebook.pdf

13 | Mission Report Official visit of the Office of the SRSB-SVC to Israel and the occupied West Bank, 29 January 2013, ראו למשל סעיף 45 לדו"ח.

גוף זה יהיה חייב להישען על גוף נוסף, שישמש כמוקד ידע ומקור לידע ולמחקר על התופעה ומאפייניה וייעזר לשם כך במומחים בתחום ברחבי העולם, שהינם בעלי ניסיון ביחס להתמודדות עם CRSV. באמצעותו של אותו גוף ניתן יהיה לגבש המלצות לגבי עבודתם של כלל הגופים.

היבטי העיסוק שבהם יידרש הגוף הלאומי לטפל הינם נרחבים ומגוונים.

כך למשל, במישור הטיפול והרווחה - נדרש להגדיר מי הם האנשים שאותם נזהה כנפגעי אלימות מינית במלחמה וכיצד נטפל בהם. במישור המשפטי עולות שלל שאלות אקוטיות וקריטיות; על קצה המזלג נזכיר שאלות של סדרי דין ואיסוף ראיות, שיידרשו להתמודד עם חוסר היכולת של השורדות והשורדים לדבר ולשתף, ועם העובדה שבנסיבותיה המורכבות של המתקפה (שילוב של זירת לחימה עם זירה של אלימות קשה) לא נערכו בדיקות פורנזיות מטעמים שונים. שאלות משפטיות חשובות נוספות יצטרכו לעסוק בהגדרות החוק והתאמתן לאופי האמיתי של מה שאירע, וכן שאלות שנוגעות לניהול הליכים. במישור הבין לאומי יידרש טיפול בהשגת אחריות בין לאומית לפשעים נגד האנושות, שמעשים אלה מהווים.

בתוך כל זאת יידרש הגוף הלאומי שיקום לגבש פרוטוקולים להתמודדות עם פשעי אלימות מינית כחלק מהסכסוך, ככל שתופעות אלה תחזורנה על עצמן. פרוטוקולים אלה יידרשו לתת ביטוי מעשי ללקחי ההתמודדות בזמן אמת עם מה שאירע בשבעה באוקטובר, ולגבש דרכים, מנגנונים ונהלים לעתיד לבוא.

סיכום

התרחשותם של פשעי אלימות מינית בשבעה באוקטובר יצרה מציאות חדשה של תופעה חמורה ואכזרית שעד כה לא היתה מוכרת לנו. מציאות זו מייצרת אתגרים רבים, רחבי היקף, שמחייבים למידה מיידית ובניית אסטרטגיה שתטפל בכלל ההיבטים המורכבים של התופעה. הכל מתוך הבנה שיש לייצר פרדיגמה אחרת, המותאמת למהות האמיתית של הדברים, לעוצמתם ולהיקפם. כולנו מחויבים להסתכל על מה שקרה בשבעה באוקטובר, ללמוד וליישם. כדי שמה שהיה, לא יהיה עוד.

עו"ד אל"ם (מילי) שרון זגגי פנחס, הינה התובעת הצבאית הראשית לשעבר. שירתה משך עשרים וארבע שנים בצה"ל במגוון תפקידים בכירים בפרקליטות הצבאית.

מומחית בין היתר, בנושא דיני צבא וביטחון, משפט פלילי ומנהלי, ובנושא נפגעי עבירה במשפט. הובילה את הרפורמה בצה"ל בנוגע לזכויות נפגעי עבירה, ונטלה חלק משמעותי בתהליכי חיזוק מעמדם וזכויותיהם של נפגעי עבירה במדינה.

זגגי פנחס הינה חברה מייסדת ב-"פרויקט דינה 7/10" שקם בעקבות אירועי השבעה באוקטובר. במסגרת הפרויקט, נוטלת עו"ד (אל"ם במילי) זגגי - פנחס חלק במאמצים הרבים לאסוף מידע אודות פשעי האלימות המינית, למניעת השתקתם, לסיוע בפעילות של הסברה, השמעת קול והשגת צדק והכרה בין לאומית בדבר ביצועם של הפשעים החמורים, ולייעוץ בהיבטים המשפטיים הכרוכים בפשעי האלימות המגדרית.

